

Ніколашина Т.І.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу інноваційних методів формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови, що розглядаються як ефективний засіб розвитку мовленнєвих, соціокультурних та особистісних умінь учнів. Досліджено, що на уроках української мови комунікативна компетентність формується як система взаємопов'язаних умінь слухати, говорити, читати й писати, які реалізуються в діалогічних і монологічних формах мовлення. Показано, що процес розвитку мовної особистості базується на стимулюванні внутрішньої мотивації, дотриманні мовного етикету, удосконаленні культури мовлення та розвитку емоційної чутливості учнів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, інноваційні методи, українська мова, мовна особистість, інтерактивні технології.

Nikolashyna T.I. Innovative methods of developing students' communicative competence in ukrainian language lessons. The article focuses on the analysis of innovative methods for developing students' communicative competence in Ukrainian language lessons, viewed as an effective means of enhancing their linguistic, sociocultural, and personal skills. It has been proven that this competence develops through the harmonious integration of cultural, motivational-value, and activity-based components that contribute to social adaptability, linguistic culture, and the effectiveness of communicative behavior. The study shows that during Ukrainian language lessons, communicative competence evolves as a system of interconnected skills in listening, speaking, reading, and writing, realized through both dialogic and monologic forms of speech. The development of a linguistic personality is based on stimulating internal motivation, observing

language etiquette, improving speech culture, and nurturing students' emotional sensitivity.

Key words: *communicative competence, innovative methods, Ukrainian language, linguistic personality, interactive technologies*

Актуальність дослідження. У сучасному освітньому просторі формування комунікативної компетентності – це ключовий чинник розвитку особистості, здатної ефективно взаємодіяти в інформаційному, культурному й соціальному середовищі. В умовах глобалізації, цифровізації та зростання ролі міжособистісного спілкування комунікативна компетентність стає базовою складовою професійної й соціальної успішності. Для учнів закладів загальної середньої освіти її розвиток означає не лише оволодіння нормами мовлення, а й формування культури діалогу, толерантності, уміння адекватно висловлювати власні думки та сприймати позиції інших. Саме тому проблема розвитку комунікативної компетентності набуває особливої значущості в контексті реалізації компетентнісного підходу до освіти, визначеного сучасними державними стандартами.

На сьогодні порушена проблема набуває актуальності у процесі вивчення української мови як рідної. В Новій українській школі, адже саме мовно-літературна освіта створює підґрунтя для формування мислення, національної свідомості та мовної культури учнів. Уроки української мови слугують не лише засобом опанування мовної системи, а й простором соціалізації, де формуються навички взаємодії, співпраці та самовираження. У цьому контексті інноваційні методи навчання відкривають нові можливості для розвитку мовленнєвої активності, креативності та критичного мислення учнів, забезпечуючи перехід від репродуктивного засвоєння знань до творчого їх застосування у реальних комунікативних ситуаціях.

Питання інноваційних методів щодо формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови є достатньо дослідженим як в українській, так і в зарубіжній науково-методичній літературі. Українські дослідження охоплюють різні аспекти розвитку комунікативних умінь у закладах загальної середньої освіти та університетському середовищі, роботах зарубіжних дослідників зосереджено увагу на інноваційних технологіях і креативних методиках викладання [8–11].

Значний внесок у розвиток теоретико-методологічної бази зробили такі українські науковці, як І. Назарова [5], яка дослідила ефективність інтерактивних методів під час формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови, акцентуючи на ролі мовленнєвої діяльності як засобу самовираження особистості. Важливими є напрацювання О. Корніяки [4], яка проаналізувала розвиток комунікативної компетентності особистості в сучасному соціокомунікативному просторі, визначивши соціально-психологічні механізми формування мовленнєвих навичок. О. Коваленко [3] розглядає комунікативну компетентність як складову професійної компетентності сучасних здобувачів вищої освіти, що дозволяє простежити наступність між шкільним і університетським етапами навчання. Г. Зажарська [2] підкреслює значення цілісного підходу до мовно-літературної освіти в початковій школі, де комунікативна компетентність формується через розвиток критичного мислення та мовленнєвої творчості.

Зважаючи на достатню кількість науково-методичної літератури з теми, водночас простежуємо відсутність систематизованого матеріалу, який би об'єднував психолого-педагогічні, методичні та технологічні підходи до формування комунікативної компетентності учнів.

Мета дослідження – визначити теоретико-методологічні засади, особливості та інноваційні методи формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови. Для досягнення мети в ході дослідження будуть виконані наступні завдання: визначити сутність та структурні особливості комунікативної компетентності як інтегральної властивості особистості; проаналізувати специфіку формування комунікативної компетентності на уроках української мови; схарактеризувати інноваційні методи розвитку комунікативної компетентності в сучасній українській лінгводидактиці.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна компетентність у сучасній науковій парадигмі розглядається як інтегральна властивість особистості, що забезпечує ефективну взаємодію в соціокультурному просторі та опосередковує зв'язок індивіда із соціумом. На думку О. Корніяки, змістовою основою цієї компетентності слугує сукупність культурологічних знань, ціннісних орієнтацій, соціокультурних значень і норм, а також правил мовленнєвої поведінки – передусім правил комунікативного етикету, узгодження взаємодії та самопрезентації, що інтеріоризуються у процесах соціальної взаємодії [4]. Водночас

специфіка сучасного комунікативного середовища – інтенсифікація міжособистісних контактів, зростання опосередкованих форм спілкування через технологічні медіа, редукція невербальної «мови почуттів» і руйнування усталених соціально-етичних стереотипів – ускладнює умови для становлення компетентності та підвищує вимоги до її сформованості [4].

У теоретико-методологічному плані комунікативна компетентність подається у вигляді взаємодоповнюваних підходів до визначення її структури. Зокрема, за І. Рябець простежуємо три взаємопов'язані підходи: перший – компонентно-блоковий; другий – компетенційний із виокремленням емоційної складової; третій – функціонально-інтегративний [6].

Комунікативна компетентність окреслюється авторами М. Бойко та О. Винничук через два взаємопов'язані виміри [1].

1. Перший – як результат і індикатор соціокультурної включеності суб'єкта, що проявляється у належному дотриманні норм і правил спілкування, адекватності поведінки комунікативній ситуації, здатності будувати продуктивні взаємини з урахуванням статевих, вікових, статусних і соціокультурних характеристик партнерів.

2. Другий – як система знань, умінь і навичок, необхідних для досягнення комунікативних цілей: знання норм і правил (ділового, повсякденного, ритуального спілкування); високий рівень мовленнєвого розвитку для точного передавання / сприймання повідомлень; розуміння невербальної мови; уміння встановлювати контакт і гнучко адаптуватися до ситуації; здатність аргументовано впливати та переконувати; уміння адекватно оцінювати співрозмовника і вибирати відповідну стратегію; формування позитивного іміджу та викликання прихильності.

Таке двовимірне бачення узгоджується з підходами, поданими вище, перетворюючи їх на операціоналізовані критерії якості комунікативної діяльності.

Практичні механізми формування комунікативної компетентності в освітньому процесі конкретизує О. Коваленко, яка визначає такий ефективний розвиток:

– цілеспрямованим опануванням вербальних і невербальних засобів професійного спілкування через залучення здобувачів до групових процесів і вдосконалення комунікативної техніки;

- виконанням комунікативних операцій різних типів – соціальних (звертання, вітання, прощання), волевиявлення (переконання, наказ), оцінних та емоційних (заохочення, похвала, скарга), пояснення та інформування (аргументація, повідомлення);
- застосуванням діагностичних методик, вправ і ігор; опануванням технік самопрезентації та шляхів підвищення впевненості у взаємодії;
- розв'язанням навчальних завдань, що моделюють переговори, ділові бесіди, наради, підготовку й захист мультимедійних презентацій [3].

Усе це безпосередньо корелює з потребою підтримувати баланс між вербальними та невербальними каналами в умовах зростання опосередкованого спілкування, на що звертає увагу О. Корніяка [4].

Сучасні напрями розвитку комунікативної компетентності передбачають:

а) нормативно-ціннісну основу, яка забезпечує соціокультурну адекватність і дотримання етикету;

б) операціональний вимір знань, умінь і навичок (вербальних, невербальних, стратегічних), який підлягає чіткій педагогічній діагностиці та цілеспрямованому тренуванню;

в) емоційно-регулятивні механізми (самосвідомість, самоконтроль, емпатія) як умову стійкості взаємодії;

г) інтеграцію навчальних практик, що поєднують зміст, дію, ставлення й рефлексію – від групових процесів до рольових ігор, аргументаційних вправ і самопрезентацій.

Така логіка забезпечує послідовний перехід від теоретичної моделі до інструментальної реалізації в мовно-літературній освіті навчальний предмет «Українська мова».

На уроках української мови комунікативна компетентність слугує не лише засобом, а й безпосереднім предметом навчання, адже саме мова є основним інструментом формування, вираження й регулювання людських думок, емоцій і соціальних взаємодій.

Як зазначає І. Назарова, формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови передбачає розвиток умінь ставити запитання різних типів (уточнювальні, передбачувальні, критичні), констатувати й висловлювати судження, заперечувати або спонукати до дії, дотримуючись при цьому мовленнєвих ознак правильності, чистоти, логічності, точності, виразності та доцільності [5].

Такі характеристики розглядаються як прояви типів мовленнєво-комунікативних умінь, що забезпечують ефективне спілкування у різних соціальних і вікових ситуаціях. Складовою таких умінь є не лише частково мовленнєві (лексичні, граматичні, орфоепічні), а й загальномовленнєві вміння – слухати, розуміти, говорити, читати, писати. Формування таких умінь передбачає орієнтацію не на зовнішню мотивацію (оцінку чи примус), а на внутрішні чинники – потребу самовираження, самоствердження, саморозвитку, що становить ключовий дидактичний принцип сучасного компетентнісного підходу [5].

З погляду початкової мовної освіти, як підкреслює Г. Зажарська, формування мовленнєвої компетентності учнів початкової школи здійснюється насамперед через розвиток навичок усного діалогічного та монологічного мовлення, які є базовими формами комунікації [2].

Робота над діалогом передбачає поступовий перехід від відтворення готових мовленнєвих зразків до створення власних висловлювань за ситуативним малюнком чи описом. Такий підхід формує в учнів здатність ініціювати та підтримувати розмову, добирати мовні засоби відповідно до мети спілкування, дотримуватись етикету та культурних норм взаємодії. Важливою умовою результативності діалогу є мотив і мета висловлювання, тобто внутрішня потреба дитини щось повідомити або з'ясувати. Діалогічне мовлення, побудоване на ініціативних репліках, вимагає високої мовної культури: уміння формулювати чіткі запитання, лаконічно відповідати, толерантно висловлювати зауваження, дотримуватися етикетних формул [2].

Монологічне мовлення навпаки спрямоване на цілісне і логічне викладення думок, має характеризуватися змістовністю, логічністю, точністю, виразністю, правильністю і чистотою. Для цього учнів навчають переказувати тексти, будувати власні висловлювання на основі спостережень і досвіду, добирати адекватні мовні засоби для точного вираження змісту [2]. Виразність монологу передбачає не лише інтонаційну виразність, а й уміння впливати на слухача через добір фактів, емоційно забарвлених слів і побудову фраз. Паралельно розвивається читання – основа пізнання, розширення словникового запасу й формування технічних навичок роботи з текстом. На уроках мови читання поєднується з орфоепічною правильністю, інтонуванням, семантичним розбором і роботою над паузами, що формує у дітей зв'язне, свідоме мовлення.

Особливістю уроків української мови є також їх інтерактивний характер, що створює реальні ситуації спілкування, у яких кожен учень може проявити себе як суб'єкт комунікації. Інтерактивні методи – рольові ігри, моделювання життєвих ситуацій, групові обговорення – сприяють розвитку мовленнєвої ініціативи, емпатії, навичок співпраці та вмінню добирати мовні засоби відповідно до контексту. Проте методи і форми роботи не можуть бути самоціллю: їх застосування повинно бути підпорядковане головній меті предмета – формуванню цілісної мовної особистості, здатної до свідомої, культурної та ефективної комунікації.

Отже, специфіка розвитку комунікативної компетентності на уроках української мови полягає в інтеграції когнітивного (знання норм і правил мови), практичного (уміння слухати, говорити, читати, писати) та ціннісно-емоційного (мотивація до спілкування, культура мовлення, емпатія) складників [7]. На відміну від інших навчальних дисциплін, де мова є лише інструментом комунікації, у курсі української мови вона слугує водночас і засобом, і предметом навчання. Тому формування комунікативної компетентності – це системний процес, який охоплює всі види мовленнєвої діяльності, сприяє розвитку особистості й формуванню її комунікативної культури.

Інноваційні методи у формуванні комунікативної компетентності набувають особливого значення в сучасній українській лінгводидактиці, де відбувається переорієнтація освітнього процесу від репродуктивного засвоєння знань до активної, творчої та особистісно зорієнтованої діяльності учнів. Як зазначає Л. Харитоненко, педагогічна інновація у викладанні української мови передбачає створення, поширення й використання нових засобів і підходів до розв'язання дидактичних проблем, що потребує активної участі учнів, переходу від домінування учителя до суб'єктності учня, підтримки його самостійної навчальної діяльності та забезпечення системного зворотного зв'язку [9]. Сучасний мовний урок стає відкритою системою, де вчитель виступає фасилітатором і модератором навчального процесу, а навчання базується на принципах інтерактивності, діалогу, індивідуалізації та комунікативної спрямованості.

Інноваційні методи у викладанні української мови, за Л. Харитоненко [9], мають спрямування на розвиток творчості, критичного мислення, уміння розв'язувати проблеми, приймати рішення, а також підвищення когнітивної активності. Використання сучасних

методів сприяє формуванню мовної компетентності, яка дозволяє учням вирішувати як повсякденні, так і професійно орієнтовані завдання засобами української мови.

До важливих напрямів інноваційної діяльності у мовно-літературній освіті належать:

1) діалогізація навчального процесу, де кожен учень виступає як дослідник, здатний самостійно здобувати нові знання;

2) поєднання різних моделей і підходів у межах одного уроку;

3) залучення ігрових технологій, що формують комунікативну гнучкість і забезпечують активну участь кожного учня у спілкуванні.

Використання дидактичних, лексичних і рольових ігор активізує пізнавальний інтерес, тренує вміння розв'язувати проблемні ситуації та приймати рішення [9].

Особливе місце серед інноваційних методів посідає впровадження цифрових технологій у навчання української мови. На думку дослідників, цифровізація освіти в Україні охоплює широке коло практик – від використання електронних навчальних платформ і цифрових ресурсів до впровадження змішаного навчання, віртуальних лабораторій і онлайн-оцінювання [11]. Для уроків української мови це означає можливість створення динамічного мультимедійного освітнього середовища, що поєднує текстову, аудіо- та відеоінформацію, стимулює мовну активність і забезпечує комунікацію в цифрових форматах. Інтерактивні платформи та форуми сприяють розвитку навичок письмової аргументації, ведення діалогу, опанування академічного стилю українського мовлення, а також навичок цифрової комунікації, які нині становлять складову загальної комунікативної компетентності.

Водночас Л. Нікітченко та співавтори [11] підкреслюють, що повноцінна реалізація інноваційних технологій уповільнюється через недостатню підготовку учителів, фінансові обмеження та консерватизм освітнього середовища. Подолання цих проблем можливе через міжнародну співпрацю, грантову підтримку й системну цифрову грамотність педагогів. Утім, попри зазначені труднощі, як серед учителів, так і серед учнів спостерігається позитивне ставлення до інновацій: інтеграція міждисциплінарного підходу, цифрових платформ і сучасних педагогічних методів істотно підвищує рівень розуміння навчального матеріалу та якість комунікативних навичок.

У контексті дистанційного й змішаного навчання доцільно використовувати веборієнтовані технології, які мають позитивний вплив

на розвиток критичного мислення, креативності та уможливають високі навчальні результати [9].

Метод проєктів – це найефективніша технологія інноваційного навчання, адже він забезпечує професійну орієнтацію учнів, розвиває здатність до самостійного дослідження, взаємодії у групі та практичного застосування мовних знань. Застосування проєктних, вебкреативних і дистанційних методів уможливить створення ситуації реального комунікативного досвіду, у якому формуються вміння аргументувати, узгоджувати, презентувати результати спільної роботи, тобто такі навички, що безпосередньо становлять ядро комунікативної компетентності. Сутність використання інноваційних технологій подано в Табл. 1.

Таблиця 1

Інноваційні технології формування комунікативної компетентності на уроках української мови

Інноваційна технологія	Сутність використання у навчанні української мови
Інтерактивні технології (діалогізація, ігрові методи)	Створюють комунікативні ситуації, стимулюють мовленнєву активність, розвивають уміння аргументувати, ставити запитання, переконувати, узгоджувати позиції; рольові й дидактичні ігри сприяють розвитку мовної гнучкості та креативності [10].
Проектне навчання	Формує навички колективної роботи, планування, презентації, критичного мислення; створює простір для реальної мовної взаємодії, що відтворює життєві комунікативні ситуації [10].
Веборієнтоване навчання	Використання онлайн-платформ, мультимедійних ресурсів, форумів і блогів для розвитку письмової комунікації, критичного мислення й самостійного пошуку інформації; сприяє інтеграції цифрової та мовної грамотності [10].
Цифрові освітні ресурси (E-learning, blended learning)	Поєднання традиційного навчання з онлайн-компонентами, інтеграція цифрових підручників, інтерактивних вправ, відеоуроків;

	розвиток самостійності й гнучкості мислення, адаптація до різних стилів навчання [11].
Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)	Використання мультимедіа, інтерактивних дошок, електронних тестів, віртуальних симуляцій для розвитку слухання, говоріння, читання й письма; створення зворотного зв'язку між учителем і учнями [11].

Примітка: систематизовано автором на основі джерел [10–11].

Інноваційні методи формування комунікативної компетентності в навчанні української мови – це система інтегрованих стратегій, що поєднують традиційні лінгводидактичні принципи з цифровими та креативними практиками. Вони спрямовані на формування не лише мовної, а й соціокультурної, інформаційної та емоційно-комунікативної грамотності, що відповідає викликам сучасного освітнього середовища Нової української школи.

Висновки. Комунікативна компетентність – це інтегральна властивість особистості, що забезпечує здатність до ефективної взаємодії в різних соціокультурних контекстах. Вона поєднує когнітивний, емоційно-регулятивний та поведінковий компоненти, охоплюючи знання норм і правил спілкування, мовленнєві вміння, навички самопрезентації, емпатію та здатність до рефлексії, поєднання культурологічної, мотиваційно-ціннісної та діяльнісної складових.

Інноваційні методи формування комунікативної компетентності зорієнтовані на активну, творчу й суб'єкт-суб'єктну взаємодію в навчанні. Використання інтерактивних, проєктних, веборієнтованих та цифрових технологій забезпечує розвиток критичного мислення, мовленнєвої гнучкості, уміння взаємодіяти в реальних і віртуальних комунікативних ситуаціях. Поєднання традиційних та інноваційних підходів створює умови для формування сучасної мовної культури, соціальної активності й готовності до ефективного спілкування в освітньому середовищі.

Література

1. Бойко М.М., Винничук О.Т. Комунікативна компетентність в контексті цифрових трансформацій освіти. *Професійна педагогіка*,

- без року. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15649/1/Boiko_Vynnychuk.pdf.
2. Зажарська Г.П. Концептуальні засади мовно-літературної підготовки в початковій школі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 3(326). 36–43.
 3. Коваленко О. Комунікативна компетентність сучасних здобувачів вищої освіти як складова професійної компетентності. 2024. URL: <https://surl.li/tdbkkv>.
 4. Корніяк О.М. Розвиток комунікативної компетентності особистості в сучасному соціокомунікативному просторі. *Матеріали ІІ Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110-річчю від дня народження Г. С. Костюка*. ДП «Інформаційно-аналітичне агентство». 2010. № 1. 140–145.
 5. Назарова І. Формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови. eprints.zu.edu.ua, без дати. URL: <https://surl.lt/pxancf>.
 6. Рябець І. Комунікативна компетентність майбутнього фахівця: теоретичні засади. Київський університет, 2015. URL: <https://surl.lu/jqxerv>.
 7. Чурікова-Кушнір О.Д., Софроній З. В., Гаврілова Л. Г. Формування комунікативної компетентності майбутнього хорового диригента. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. № 1(108). 278–292.
 8. Шарова Т., Шаров С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів інформатики засобами творчих робіт. *Молодь і ринок*. 2018. № 9(164). С. 33–38.
 9. Dolhopol O.O., Tieliezhkina O.O., Herasymchuk T. V., Berestova A.A., Goltvenytska M.V. Creative teaching methods in the formation of language and speech competencies: Experience working with learning both in the classroom and remotely. *Arab World English Journal*. 2022. No 13(2). URL: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol13no2.33>.
 10. Kharitonenko L. Innovations and traditions in Ukrainian language teaching at the educational establishments of Ukraine: Cases, models of the future. *Futurity Education*. 2022. No 2(1). Pp. 68–85.
 11. Nikitchenko L., Davydova Zh., Krylova V., Samborska O., Arkushyna H. Innovative approaches to learning and teaching in Ukrainian higher education. *Cadernos de Educação, Tecnologia e Sociedade*, 2024. No 17. Pp. 495–505.